

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2023. № 11.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.81>

УДК 330.143.2:338.43(477)

*Я. А. Грабек,
викладач-стажист кафедри маркетингу,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2692-4147>*

ДОДАНА ВАРТІСТЬ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ УКРАЇНИ: СТАН ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ

*Ya. Grabek,
Teacher-intern of the Department of Marketing,
Uman National University of Horticulture*

ADDED VALUE IN AGRICULTURE OF UKRAINE: CONDITION AND FACTORS

В статті вивчається сучасний стан та фактори виробництва доданої вартості в сільському господарстві України. З'ясовано, що динаміка абсолютних та відносних показників доданої вартості в досліджуваному періоді демонструвала стрімкий зростаючий тренд. Встановлено, що головним фактором мінливості обсягів виробництва валової доданої вартості в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві України є обсяги основних засобів. Відмічається, що основні засоби є функцією валових інвестицій. Виявлено збільшення обсягів валових інвестицій. Вказується на стрімке зростання

інвестицій у просте відновлення основних засобів. Робиться припущення, що це пов'язано із суттєвим збільшенням чистого доходу від реалізації сільськогосподарської продукції. Відмічається, що останнє стало можливим завдяки підписанню між Україною та ЄС угоди про Асоціацію, яка відкрила доступ для української агропродовольчої продукції на європейський ринок. Вказується на низький рівень чистих інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь. Причиною цього називається дефіцит кредитних ресурсів.

The formation of added value by agricultural commodity producers depends on many factors - availability of land and labor resources, quantitative and qualitative characteristics of products used as intermediate consumption, dynamics of simple and extended reproduction of fixed assets, technological structure, which is a key factor in labor productivity etc. Collection, systematization, assessment of conditions and factors of production of added value in agriculture, and identification of stable cause-and-effect relationships, is an important source of finding reserves of its positive both quantitative and qualitative changes. That directly determines the relevance of research in this regard.

The purpose of the study is to assess the current state of production of added value by agricultural producers, to determine the level of influence of key factors on its change, to substantiate reserves for the increase of the studied object.

The methodological and theoretical basis of the research is the System of National Accounts 2008, economic theory, scientific developments of foreign and domestic scientists on the problems of the formation of added value in the rural economy, etc. In the research process used the following methods: abstract-logical, analysis and synthesis, inductive, series of dynamics, average values, comparison, correlation-regression, etc.

In the period from 2000 to 2021 in agriculture, hunting, and forestry of Ukraine, there was an increase in the production index of gross added value. Its absolute size increased by 23.5 times. By the end of 2021, the growth trend was stable.

The main factor in the volume of production of gross added value in agriculture, hunting, and forestry of Ukraine is the supply of basic means.

From 2008 to 2021 the volume of gross investments in agriculture, hunting and forestry of Ukraine increased by 6.2 times. In the structure of gross investments, investments in the simple restoration of fixed assets - depreciation - grew at the highest rate. Their volume increased 21 times. The increase in investments in the extended reproduction of fixed assets was 4.1 times.

International comparisons made it possible to establish that the volume of gross investments per 1 ha of agricultural land in Ukraine, which for the period 2017-2021 averaged \$88.5, which is critically low. The systemic weakness of the social production process in Ukraine is that the main source of investment continues to be the own funds of economic entities - in 2021 their share in the structure of sources of financing of capital investments in agriculture, forestry and fisheries amounted to 90.8%. Bank loans accounted for only 8.8%.

Ключові слова: ланцюг вартості, додана вартість, основні засоби, праця, земля, інвестиції, виручка, кредитні ресурси

Key words: value chain, value added, fixed assets, labor, land, investment, revenue, credit resources

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективність функціонування окремого підприємства, сектору, галузі чи економіки в цілому визначається їх спроможністю продукувати додану вартість. Адже зростаючі потреби суспільства можна задовольнити лише за рахунок стійкого збільшення випуску товарів і послуг.

Особливе почесне місце в національній економічній системі справедливо займає сільське господарство. Тому що саме тут починається стратегічно важливий ланцюг вартості у виробництві продовольства. Відтак, сільське господарство є безальтернативним фактором національної продовольчої безпеки,

ключовим постачальником сировини для підприємств харчової промисловості та основою вітчизняного агропродовольчого експорту, що розширює сферу економічного впливу України на глобальному продовольчому ринку. Збір, систематизація та оцінка даних щодо умов й факторів виробництва доданої вартості в сільському господарстві, та виявлення стійких причинно-наслідкових зв'язків, є важливим джерелом пошуку резервів його позитивних як кількісних, так і якісних змін. Що і визначає актуальність досліджень в даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на непересічне значення даної тематики, вона стала предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців. Так, Захарчук О.В. справедливо відмічає: «... З метою пришвидшення й підтримки функціонування економіки країни уряди запроваджують політику розвитку, що має на меті створення сприятливих умов та стимулювання виробництва продуктів із доданою вартістю» [1]. Такої ж думки Бутко М.П. і Харченко Ю.П.: «...Економічне відродження у просторовому вимірі має базуватися на активізації діяльності в першу чергу у виробничій сфері, оскільки саме тут створюється валова додана вартість, а отже, і її бюджетна складова» [2].

Киризюк С.В. та Риковська О.В. використовують валову додану вартість, як ключові категорію при дослідженні розподілу доходів у сільському господарстві в контексті інклюзивного розвитку [3].

Онегіна В.М. та Маренич Т.Г. використовують додану вартість при дослідженні граничного продукту праці, як критерію ефективності формування ціни праці в сільськогосподарських підприємствах [4].

Сегеда С.А. слушно вказує на гостру проблему недостатнього накопичення вартості в рамках вітчизняного аграрного виробництва: «Наразі створена в Україні працею людини додана вартість, що зберігається в зерні чи насінні олійних, реалізується на експорт за щорічно знижуючими цінами, що обмежує економічний розвиток країни...» [5].

Могильний О.М., Калінчик М.В. та Грищенко О.Ю., відмічаючи видатні порівняльні і конкурентні переваги вітчизняного аграрного виробництва, також

зауважують, що однією із ключових проблем, що обмежують його розвиток є недостатнє виробництво доданої вартості [6].

На високий потенціал аграрного сектору економіки щодо формування доданої вартості вказують Світовий О., Кірдан О. та Гечбаи Б. : «...Аналіз рівня валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні свідчить про те, що аграрний сектор економіки має гарний потенціал зростання, однак потребує запровадження у виробництво інтенсивних ресурсощадних технологій для збільшення частки доданої вартості в готовому продукті...» [7]. Проте наразі даний потенціал не використовується. Натомість має місце суттєва втрата можливостей. На що вказують Левандівський О., Свиноус І., Радько В. і Сало І.: «Експорт сільськогосподарської продукції з України зростає з кожним роком ... Експортується переважно сільгосппродукція з низькою доданою вартістю. Водночас вітчизняна сільгосппродукція з високою доданою вартістю витісняється навіть на внутрішньому ринку» [8]. Як свідчать розрахунки прогнозу, розробленого Левандовським О., Шпикуляком О., Баланюком І., Свиноусом І. та Шеленко Д., для стійкого зростання доданої вартості в сільському господарстві України, необхідно забезпечити достатні обсяги капіталовкладень, прямих матеріальних витрат та заробітної плати [9].

Отже, не зважаючи на суттєвий науковий вклад вітчизняних дослідників у вирішення проблеми побудови ланцюгів вартості в межах внутрішнього агропродовольчого виробництва, окремі аспекти досліджуваної тематики потребують подальших розробок, що продиктовано динамічною зміною умов господарського середовища.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Провести оцінку сучасного стану продукування доданої вартості сільськогосподарськими товаровиробниками, визначити рівень впливу ключових факторів на її зміну, обґрунтувати резерви збільшення досліджуваного об'єкту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка абсолютних та відносних показників доданої вартості в сільському господарстві України в період з 2000 по 2021рр. демонструвала стрімкий зростаючий тренд (табл. 1, рис. 1).

Впродовж аналізованого періоду спостерігалось збільшення показника темпу зростання валової доданої вартості – про це свідчить динаміка його середніх фактичних значень за відповідні періоди (табл. 1). В результаті, абсолютний розмір валової доданої вартості за 22 роки збільшився у 23,5 рази – з 24,6 млрд. грн. у 2000р. до 576,8 млрд. грн. у 2021р.

Таблиця 1. Динаміка абсолютних та відносних показників валової доданої вартості в сільському господарстві України*

Показник	В середньому за період, роки				
	2000-2004	2005-2009	2010-2014	2015-2019	2020-2021
Валова додана вартість в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, млрд. грн.	30,0	51,8	116,8	297,5	479,1
Темп зростання, %	108,7	111,9	119,0	117,1	124,6

**Джерело: розраховано автором за даними [10, 11]*

Висновки до табл. 1 підтверджуються результатами графічної перевірки тенденцій у зміні обсягів виробництва валової доданої вартості в сільському господарстві України (рис. 1) – вона є позитивною та стійкою ($r = 0,9$).

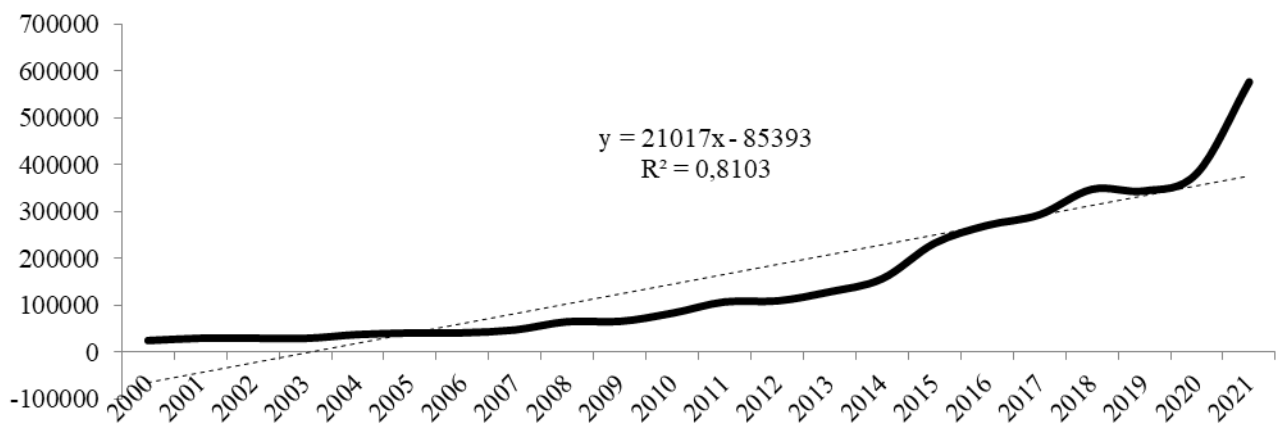

Рис. 1. Вирівнювання динамічного ряду «валова додана вартість в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві України, млрд. грн.»*

**Джерело: побудовано автором за даними [10, 11]*

На жаль, позитивна тенденція зміни досліджуваної величини була обірвана в 2022р. внаслідок відновлення російської широкомасштабної військової агресії

– за рік війни її розмір зменшився на 28% [11]. І хоча за підсумками 2023р. в Україні очікується економічне зростання: за прогнозом МВФ на 2% [12], Світового банку – на 3,5% [13], відновити втрачені позиції в галузях сільського господарства не вдасться. Адже значна частина його ресурсної бази – земля, основні засоби, трудові ресурси, знаходяться в стані не придатному для виробничого використання – окупація, зона бойових дій, заміновані території, забруднені території, мобілізація до лав ЗСУ тощо. Значна частина основних засобів (техніка, приміщення і будівлі, худоба, багаторічні насадження, поливні системи тощо) втрачена – знищена або вкрадена російськими окупантами. Суттєво звужено можливості для реалізації продукції на світовий ринок. Тому за нинішніх обставин, як ніколи актуальним, є завдання пошуку резервів збільшення виробництва доданої вартості в сільському господарстві України.

Оцінка умов та факторів формування доданої вартості в сільському господарстві України може здійснювати на основі різних підходів – у залежності від методики її визначення.

Першим підходом є вимірювання ВВП виробничим методом. Згідно із методологією Системи Національних Рахунків 2008:

$$GDP = \Sigma GVA + PT - PS, (1)$$

де: GDP – валовий внутрішній продукт;

ΣGVA – сума валових доданих вартостей, створених усіма виробниками за визначений період часу в постійних цінах;

PT – усі податки на продукти;

PS – усі субсидії на продукти [14, с. 105].

Враховуючи, що різниця PT і PS – це чисті продуктові податки, ВВП країни є не що інше, як сума валових доданих вартостей, створених усіма виробниками в усіх сферах суспільного виробництва.

Розрахунок власне валової доданої вартості наступний:

$$GVA = GO - IC [14, с. 104], (2)$$

де: GO – валовий випуск;

IC – проміжне споживання.

Зрештою, чиста додана вартість (NVA) знаходиться, як різниця валової доданої вартості (GVA) та вартості спожитого основного капіталу (амортизації) (A):

$$NVA = GVA - A \text{ [14, с. 104], (3)}$$

Отже, в рамках даного підходу додану вартість слід розглядати в контексті виробничої функції.

В економіці виробнича функція описується рівнянням, що виражає зв'язок між кількістю використаних факторів виробництва і кількістю отриманого продукту; рівняння визначає кількість продукту, який можна отримати від кожної комбінації факторів, припускаючи, що використовуються найбільш ефективні доступні методи виробництва [15].

В економічній теорії виробничі функції представлені двох-, трьох- і багатofакторними моделями. Серед найвідоміших – функція Кобба-Дугласа:

$$Y_t = f(K_t, L_t) = AK_t^\alpha L_t^\beta, (4)$$

де: A – коефіцієнт, що характеризує ефективність виробництва, α і β – коефіцієнти еластичності виробництва, відповідно, по капіталу K і праці L , що згідно з неокласичною теорією відображають роль кожного фактора виробництва у прирості кінцевого продукту (чи частку доходу відповідного фактора в одиниці сукупного доходу) [16].

Отже, валова додана вартість в сільському господарстві є виробничою функцією, яка залежить від, щонайменше, чотирьох факторів:

$$GVA = f T (AL, K, L), (5)$$

де: AL – обсяг земель сільськогосподарського призначення;

K – обсяг капіталу;

L – обсяг трудових ресурсів;

T – технологічний рівень виробництва.

Технологічний рівень виробництва винесено за дужки оскільки він є відносно сталою величиною.

Відповідно до другого підходу додана вартість визначається, як сума первинних доходів:

$$VA = CE + PT - PS + NOS + NMI, (6)$$

де: VA – додана вартість;

CE – дохід найманих працівників у вигляді оплати праці;

NOS – дохід власників капіталу у вигляді чистого операційного прибутку;

NMI – нерозподілений дохід у вигляді чистого змішаного доходу;

$(PT - PS)$ - первинні доходи держави у вигляді чистих продуктових податків [14, с. 314].

На нашу думку, перший підхід найкраще розкриває умови та фактори утворення доданої вартості в сільському господарстві, оскільки він дає чітке розуміння, що валова додана вартість, як виробнича функція, це результативна ознака мінливості якої залежить від факторів виробництва, як безальтернативних чинників її утворення. Натомість другий підхід зосереджений на дослідженні структури уже створеної доданої вартості за її компонентами.

Дослідження зв'язку мінливості обсягів валової доданої вартості в сільському господарстві України, як виробничої функції, з ключовими чинниками впливу, як виробничими факторами, проведемо за допомогою кореляційно-регресійного аналізу в якому (табл. 2):

1) Y - валова додана вартість в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, млн. грн.;

2) x_1 - основні засоби, млн. грн.;

3) x_2 - зайняте населення в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, тис. осіб;

4) x_3 - сільськогосподарські угіддя, тис. га.

Результати аналізу:

1) множинний $R = 0,984$. Це вказує на високу тісноту зв'язку;

**Таблиця 2. Вихідні дані для проведення кореляційно-регресійного аналізу
[10, 11, 17, 18, 19]**

Рік	Валова додана вартість в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, млн. грн.	Основні засоби, млн. грн.	Зайняте населення в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, тис. осіб	Сільськогосподарські угіддя, тис. га
	Y	X ₁	X ₂	X ₃
2000	24573	97471	4367	41406
2001	29514	93392	4148,1	41406,1
2002	29509	86192	4135,8	41406,2
2003	29121	77979	4105,7	41406,3
2004	37317	75447	3998,3	41406,4
2005	40589	76034	4005,5	41406,5
2006	40902	75511	3652,6	41406,6
2007	47192	78978	3484,5	41406,7
2008	64754	95880	3322,1	41292
2009	65397	103187	3152,2	41276
2010	82948	113388	3115,6	41267
2011	107065	118019	3410,3	41281
2012	109227	137640	3308,5	41297
2013	128501	156013	3389,0	41526
2014	156385	171392	3091,4	41511
2015	232368	210169	2870,6	41508
2016	270395	270467	2866,5	41515
2017	293162	341622	2860,7	41489
2018	347501	407146	2937,6	41329
2019	344023	469383	3010,4	41311
2020	381392	540463	2721,2	41311
2021	576821	595909	2692,7	41311

2) коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,968$. Це означає, що мінливість функції на 96,8% визначається мінливістю факторів, включених в аналіз;

3)

	Y	X ₁	X ₂	X ₃
Y	1	0,972810325	-0,78961072	-0,081398024
X ₁	0,972810325	1	-0,720580676	-0,156469038
X ₂	-0,78961072	-0,720580676	1	0,106885823
X ₃	-0,081398024	-0,156469038	0,106885823	1

Рис. 2. Кореляційна матриця*

*Джерело: розраховано автором за даними [10, 11, 17, 18, 19]

Одним із перших висновків, які необхідно зробити за результатами кореляційно-регресійного аналізу – між обсягами виробництва валової доданої вартості та сільськогосподарськими угіддями зв'язок відсутній - парний коефіцієнт кореляції між Y та x_3 дорівнює $-0,081$. Звісно, це зовсім не означає, що такий зв'язок відсутній взагалі. Насправді, в масштабах світової економіки кількість земель сільськогосподарського призначення – один із головних обмежуючих факторів агропродовольчого виробництва. Проте, в нашому аналізі такий зв'язок не виявлений, оскільки обсяг сільськогосподарських угідь України впродовж досліджуваного періоду часу був, по суті, сталою величиною, на той мість фактичне значення функції зросло у 23,5 рази.

Ще один важливий висновок – між функціональною ознакою та другим фактором має місце обернений зв'язок. Про це свідчить знак «-» біля парного коефіцієнта кореляції між Y та x_2 . Тобто, при зменшенні чисельності зайнятого населення в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві на 38,3%, виробництво валової доданої вартості збільшилося. Це свідчить про суттєве зростання продуктивності праці.

Таким чином, характер зв'язку між функціональною ознакою та другим і третім факторами впливу свідчать про те, що економічне зростання у виробництві валової доданої вартості в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві України має ознаки інтенсивного зростання. Можна припустити, що головним фактором мінливості обсягів виробництва валової доданої вартості є обсяги основних засобів (x_1). Саме тут зафіксовано сильний прямий зв'язок із найвищим значенням парного коефіцієнта кореляції $r_{Yx_1} = 0,973$.

Значення парного коефіцієнта кореляції між x_1 та x_2 ($r = -0,721$) свідчить про тісний зв'язок між ними, а отже про наявність в моделі колінеарності, що спотворює зв'язок між функцією і факторами. Допустимою умовою колінеарності є ситуація, коли парні коефіцієнти кореляції між функціональною та факторними ознаками – більші, ніж парні коефіцієнти кореляції між самими регресорами. Такій умові відповідають r_{Yx_1} та r_{Yx_2} , і не відповідає r_{Yx_3} . Враховуючи це,

а також те, що третій фактор не впливає на мінливість Y , виключимо його з дослідження, і проведемо ще один кореляційно-регресійний аналіз зв'язку між Y , x_1 та x_2 .

Результати аналізу:

- 1) множинний $R = 0,981$. Це вказує на високу тісноту зв'язку;
- 2) коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,963$. Це означає, що мінливість функції на 96,3% визначається мінливістю факторів, включених в аналіз;
- 3)

	Y	x_1	x_2
Y	1	0,972810325	-0,78961072
x_1	0,972810325	1	-0,720580676
x_2	-0,78961072	-0,720580676	1

Рис. 3. Кореляційна матриця*

**Джерело: розраховано автором за даними [10, 11, 17, 18, 19]*

Отже, повторне проведення кореляційно-регресійного аналізу підтвердило припущення про те, що наразі забезпеченість основним капіталом є головним фактором обсягів виробництва валової доданої вартості в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві України.

Безальтернативним фактором простого та розширеного відтворення основних засобів виробництва у будь якій галузі національної економіки, в тому числі і в сільському господарстві, є валові інвестиції в основний капітал:

$$GI = NI + A, (7)$$

де: GI – валові інвестиції;

NI – чисті інвестиції або інвестиції в розширене відтворення капіталу;

A – амортизація або інвестиції в просте відтворення капіталу.

Впродовж досліджуваного періоду в обсягах і структурі валових інвестицій відбулися знакові зміни (табл. 3). З 2008 по 2021рр. обсяг валових інвестицій збільшився в 6,2 рази. В структурі валових інвестицій найвищим темпом зростали інвестиції в просте відновлення основних засобів – амортизацію. Їх об'єм збільшився в 21 раз, а частка в структурі валових інвестицій збільшилася

з 12,3 до 41,5%. Збільшення інвестицій у розширене відтворення основних засобів також відбулося – в 4,1 рази, але при цьому їхня частка в структурі валових інвестицій зменшилася на 29,3 п. п.

В період економічної кризи 2008-2009рр. абсолютний розмір амортизації не забезпечував повної компенсації спожитих основних засобів – в скрутних економічних умовах аграрії оптимізували витрати виробництва, економлячи на мінеральних добривах, засобах захисту рослин і амортизації.

Безпрецедентний приріст компенсації споживання основного капіталу – на 40,3% за рік, мав місце в 2015р. Збільшення амортизаційних відрахувань суб'єктами господарської діяльності в сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві України стало можливим лише завдяки суттєвому покращенню їх фінансового стану. Позитивні зміни ми пов'язуємо із підписанням між Україною та ЄС угоди про Асоціацію [20]. Вона стала правовою основою для збільшення можливостей експорту української агропродовольчої продукції на європейський ринок. Вітчизняні аграрії скористалися новим вікном можливостей і в кілька разів збільшили обсяги реалізації своєї продукції – в 2015р. чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції склав 102,3 млрд. грн. Це у 5 разів більше, ніж в 2014р.

Збільшення розміру чистого доходу (виручки) від реалізації сільськогосподарської продукції та амортизаційних відрахувань виявляють тісний прямий зв'язок (рис. 4). Враховуючи особливості степеневі функції $Y = ax^b$, в якій коефіцієнт регресії b є одночасно коефіцієнт еластичності, можна зробити висновок, що в нашому випадку підвищення чистого доходу (виручки) від реалізації сільськогосподарської продукції на 1% зумовлює збільшення амортизаційних відрахувань на 1,354%.

Таблиця 3. Обсяги та структура валових інвестицій в основні засоби в сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві України*

Рік	Валові інвестиції, всього, млн. грн.	в тому числі			
		капітальні інвестиції, млн. грн.		споживання основного капіталу (амортизація), млн. грн.	
		млн. грн.	%	млн. грн.	%
2008	19252	16890	87,7	2361,9	12,3
2009	12732	9382	73,7	3349,9	26,3
2010	15549	11063	71,2	4485,6	28,8
2011	22385	17039	76,1	5346	23,9
2012	26662	19411	72,8	7251	27,2
2013	28374	19059	67,2	9315	32,8
2014	28777	18796	65,3	9981	34,7
2015	44165	30155	68,3	14010	31,7
2016	66799	50484	75,6	16315	24,4
2017	87405	64243	73,5	23162	26,5
2018	95473	66104	69,2	29369	30,8
2019	94505	59130	62,6	35375	37,4
2020	92989	50680	54,5	42309	45,5
2021	119663	69950	58,5	49713	41,5
2021 до 2008, %	621,6	414,2	-29,3	2104,8	29,3

* Джерело: розраховано автором за даними [11]

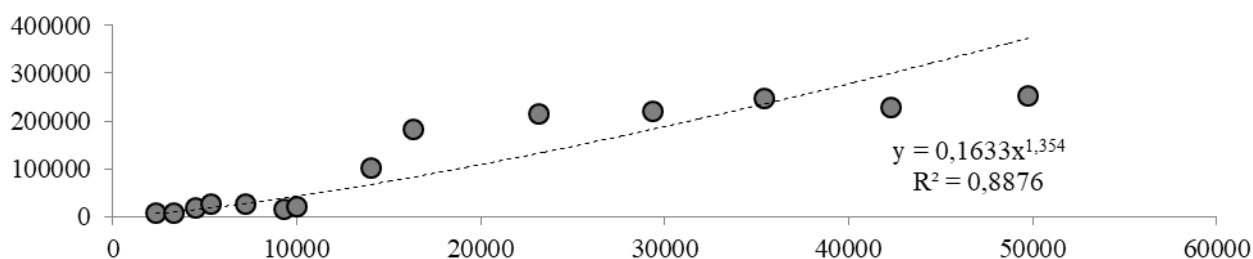

Рис. 4. Графічна інтерпретація зв'язку між розміром чистого доходу (виручки) від реалізації сільськогосподарської продукції та амортизаційними відрахуваннями в сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві України*

* Джерело: розраховано автором за даними [11]

Збільшення обсягу валових інвестицій є позитивною тенденцією, що сприяє зростанню продукування валової доданої вартості. Проте виникає резонне запитання – наскільки багато надходить інвестицій в сільське господарство Ук-

раїни? Відповідь на це запитання можна отримати провівши міжнародні порівняння фактичного значення показника «валові інвестиції на 1 га сільськогосподарських угідь, дол.» (табл. 4).

Таблиця 4. Валові інвестиції на 1 га сільськогосподарських угідь, дол.*

Країна	Рік				
	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	79,2	84,9	88,5	83,5	106,1
США	278,1	275,6	289,1	294,7	314,7
Польща	470,7	497,7	523,5	543,5	538,0
Франція	825,9	871,5	880,6	871,0	927,2
Німеччина	1278,0	1301,8	1315,9	1335,5	1407,0
Нідерланди	5036,4	5346,2	5663,2	5855,7	6308,7
Японія	5681,7	5165,3	4857,7	4782,9	4864,0

** Джерело: розраховано автором за даними [11, 19, 21, 22, 23, 24]*

Як бачимо, обсяг валових інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні надзвичайно низький. Враховуючи нинішні обставини, він знизиться. Що створює суттєві перешкоди у відновленні довоєнних обсягів продукування доданої вартості.

Наслідки українсько-російської війни, окрім іншого, виявили суттєві недоліки в організації сільськогосподарського виробництва. Насамперед, це розрив внутрішнього ланцюга вартості в продуктовому підкомплексі та надмірна залежність від експорту сировини. Намагання максимізувати доходи від реалізації зовнішньому сектору обмеженого переліку видів агропродовольчої продукції – зерна озимої пшениці, кукурудзи, ріпаку та соняшникової олії, стимулювало збільшення інвестицій саме у ці сектори виробництва. В результаті, ті сектори агропродовольчого виробництва, які були зорієнтовані на забезпечення внутрішнього ринку, відчували і продовжують відчувати гострий дефіцит інвестицій. Зовнішніми ознаками цього стали такі процеси:

- порушення науково-обґрунтованих правил польової сівозміни. Наприклад, в 2021р. посіви соняшнику склали 22,6% посівних площ [11]. Натомість, їх гранично допустимий розмір становить 10%;

- криза в тваринницькій, бурякоцукровій, садівничій та виноградарській галузі сільськогосподарського виробництва. Яка своєю чергою спричинила проблеми у формуванні внутрішніх ланцюгів вартості - падіння обсягів виробництва у відповідних сегментах харчової промисловості;

- низький рівень розвитку складської інфраструктури не пов'язаної із зерновою галуззю виробництва. Наприклад, в Україні гостро бракує сучасних овоче- та плодосховищ. В результаті, при достатніх обсягах виробництва даної продукції, дефіцит відповідних сховищ зумовлює необхідність імпорту овочевої та плодової продукції в другій половині маркетингового року і т. д.

Доступ до інвестиційних ресурсів є обмеженим. Мова, насамперед, про капітальні інвестиції без яких неможливий процес розширеного відтворення доданої вартості в сільському господарстві України.

Системною слабкістю процесу суспільного виробництва в Україні є те, що головним джерелом інвестицій продовжують залишатися власні кошти суб'єктів господарської діяльності (рис. 5).

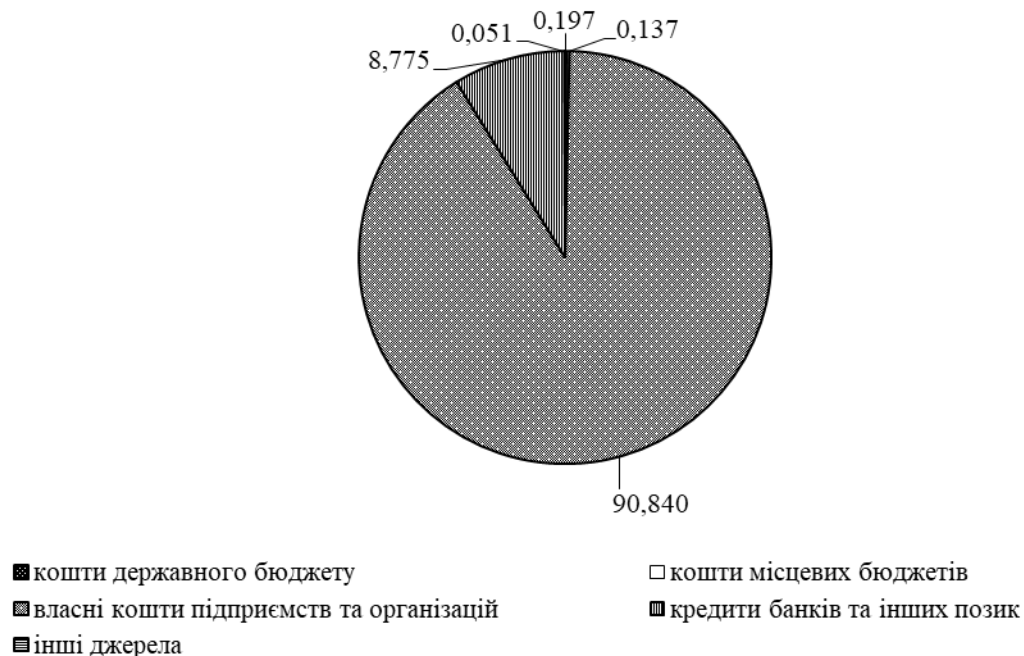

Рис. 5. Структура капітальних інвестицій в сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство України за джерелами фінансування в 2021 році, %*

** Джерело: побудовано автором за даними [25]*

У 2021р. їх частка в структурі джерел фінансування капітальних інвестицій склала 90,8%. На частка банківських кредитів припало лише 8,8%. Це вказує на те, що банківська система України не відіграє відведеної їй ролі фінансового посередника між тими, хто має надлишок кредитних ресурсів та тими, хто відчуває в них дефіцит.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі:

1) в період з 2000 по 2021рр. в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві України мало місце зростання показника виробництва валової доданої вартості. Її абсолютний розмір збільшився у 23,5 рази. Позитивна тенденція була обірвана в 2022р. внаслідок відновлення російської широкомасштабної військової агресії – за рік війни її розмір зменшився на 28%;

2) забезпеченість основними засобами є головним фактором обсягів виробництва валової доданої вартості в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві України;

3) безальтернативним фактором простого та розширеного відтворення основних засобів виробництва у будь якій галузі національної економіки, в тому числі і в сільському господарстві, є валові інвестиції в основний капітал - амортизація та чисті інвестиції;

5) з 2008 по 2021рр. обсяг валових інвестицій в сільське господарство, мисливство і лісове господарство України збільшився в 6,2 рази. В структурі валових інвестицій найвищим темпом зростала амортизація. Її об'єм збільшився в 21 раз. Збільшення чистих інвестицій становило 4,1 рази;

6) збільшення амортизаційних відрахувань стало можливим завдяки суттєвому покращенню фінансового стану аграріїв. Позитивні зміни слід пов'язувати із підписанням між Україною та ЄС угоди про Асоціацію, яка стала правовою основою для збільшення можливостей експорту української агропродовольчої продукції на європейський ринок;

7) збільшення розміру чистого доходу від реалізації сільськогосподарської продукції та амортизаційних відрахувань виявляють тісний прямий зв'язок - підвищення чистого доходу (виручки) від реалізації сільськогосподарської продукції на 1% зумовлює збільшення амортизаційних відрахувань на 1,354%;

8) міжнародні порівняння дали змогу встановити, що обсяг валових інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні, який за період 2017-2021рр. становив у середньому 88,5 дол., є критично низьким;

9) системною слабкістю процесу суспільного виробництва в Україні є те, що головним джерелом інвестицій продовжують залишатися власні кошти суб'єктів господарської діяльності - у 2021р. їх частка в структурі джерел фінансування капітальних інвестицій склала 90,8%. На частка банківських кредитів припало лише 8,8%;

10) перспективою подальших досліджень у даному напрямі є обґрунтування пропозицій по збільшенню доданою вартості в аграрному секторі економіки України за рахунок формування галузевих (внутрішніх) ланцюгів вартості.

Література

1. Захарчук О.В. Розвиток експорту агропродовольчої продукції в Україні. *Економіка АПК*. 2021. №1. С. 28-33. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101028>
2. Бутко М.П., Харченко Ю.П. Інституціональні засади модернізації продуктивних сил регіонів України в умовах децентралізації управління. *Економіка України*. 2020. № 8. С.58-75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.08.058>
3. Киристюк С.В., Риковська О. В. Розподіл доходів у сільському господарстві в контексті інклюзивного розвитку. *Економіка АПК*. 2019. № 8. С. 36-49. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201908036>
4. Онегіна В.М., Маренич Т.Г. Граничний продукт праці як критерій ефективності формування ціни праці в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 55-64. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811055>
5. Сегеда С.А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 73-83. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902073>

6. Mohylnyi O., Kalinchyk M., Gryschenko O. Post-war restructuring of the agricultural sector of Ukraine: elimination of distortions to achieve stability and well-being. *Ekonomika APK*. 2022. Vol. 29, No. 6. P. 10-27. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202206010>

7. Світовий О., Кірдан О., Гечбаия Б. Організаційно-економічні засади формування доданої вартості в зернопродуктовому виробництві. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8. No. 3. P. 200-223. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.10>.

8. Левандівський О., Свиноус І., Радько В., Сало І. Теоретичні підходи до визначення доданої вартості в сільськогосподарських підприємствах: фінансово-обліковий аспект. *Економічний дискурс*. 2021. Випуск 3-4. С. 38-47. <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2021-2-4>

9. Levandivskyi O., Shpykuliak O., Balaniuk I., Svynous I., Shelenko D. Modeling of added value as a financial indicator of activity of agricultural enterprises in the regions of Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44. No. 3. P.288-301. <https://doi.org/10.15544/mts.2022.30>

10. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності (2000-2013pp.) [Електронний ресурс]. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/vtr_rik00-13.xlsx

11. Статистичний збірник «Сільське господарство України» [Електронний ресурс]. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf; https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm

12. *World economic outlook*. International Monetary Fund. 2023. October. URL: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2023/October/English/text.ashx>

13. *Economic Activity in Europe and Central Asia Improves but Growth Lags Pre-Pandemic Levels*. World Bank. 2023. October 5. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/10/05/economic-activity-in-europe-and-central-asia-improves-but-growth-lags-pre-pandemic-levels>

14. *System of National Accounts 2008*. New York: European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and

Development, United Nations & World Bank, 2009. 722 p. URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>

15. *Production function*. Britannica Encyclopaedia [Електронний ресурс]. URL: <https://www.britannica.com/money/production-function>

16. Шумська С.С. Виробнича функція в економічному аналізі: теорія та практика використання. *Економіка і прогнозування*. 2007. №2. С. 138-153.

17. Вартість основних засобів [Електронний ресурс]. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ibd/voz/voz_u/arh_voz_u.htm

18. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2000-2021 роках [Електронний ресурс]. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm

19. Agricultural land (sq. km) [Електронний ресурс]. URL: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/AG.LND.AGRI.K2?downloadformat=excel>

20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Том 1. С. 83.

21. Gross domestic product (GDP) [Електронний ресурс]. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE1

22. Value added and its components by activity, ISIC rev4 [Електронний ресурс]. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE6A

23. Capital formation by activity ISIC rev4 [Електронний ресурс]. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE8A

24. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют [Електронний ресурс]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates>

25. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за видами економічної діяльності у січні-грудні 2021 року [Електронний ресурс]. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ibd/kin/kin_df_ved/kin_df_ved_IV_21.xlsx

References

1. Zakharchuk, O.V. (2021), "Development of agri-food products export in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 28-33. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101028>

2. Butko, M. and Kharchenko, Y. (2020), "Institutional principles of modernization of the productive forces of the regions of Ukraine in the conditions of

management decentralization”, *Economy of Ukraine*, vol. 8, pp. 58-75.
<https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.08.058>

3. Kyryziuk, S.V. and Rykovska, O.V. (2019), “Income distribution in agriculture in context of inclusive development”, *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 36-49.
<https://doi.org/10.32317/2221-1055.201908036>

4. Onehina, V.M. and Marenych, T.H. (2018), “ Marginal product of labour as a criterion of efficiency for labor pricing in agricultural enterprises ”, *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 55-64. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811055>

5. Seheda, S.A. (2019), “Agro-food products in commodity structure of the foreign trade of Ukraine”, *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 73-83.
<https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902073>

6. Mohylnyi, O., Kalinchyk, M. and Gryschenko, O. (2022), “Post-war restructuring of the agricultural sector of Ukraine: elimination of distortions to achieve stability and well-being”, *Ekonomika APK*, vol. 29(6), pp. 10-27.
<https://doi.org/10.32317/2221-1055.202206010>

7. Svitovyi, O., Kirdan, O., & Gechbaia, B. (2022), “ Organizational-economic foundations of formation of value added in grain production ”, *Agricultural and Resource Economics*, vol. 8(3), pp. 200-223.
<https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.10>.

8. Levandivskyi, O., Svynous, I., Radko, V. & Salo, I. (2021), “Theoretical approaches to determination of value added at agricultural enterprises: financial and accounting aspect”, *The Economic Discourse*, vol. 1(3-4), pp. 38-47.
<https://doi.org/10.36742/2410-0919-2021-2-4>

9. Levandivskyi, O., Shpykuliak, O., Balaniuk, I., Svynous, I. & Shelenko D. (2022), “ Modeling of added value as a financial indicator of activity of agricultural enterprises in the regions of Ukraine ”, *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 44(3), pp. 288-301.
<https://doi.org/10.15544/mts.2022.30>

10. State Statistics Service of Ukraine (2023), “Gross domestic product by production method and gross value added by type of economic activity at current prices (2000-2013)”, Available at:
https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/vtr_rik00-13.xlsx
(Accessed 15 Oct 2023).

11. State Statistics Service of Ukraine (2023), “Statistical Yearbook “Agriculture of Ukraine”, Available at:

https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf;
https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (Accessed 15 Oct 2023).

12. International Monetary Fund (2023), “ World economic outlook ”, Available at: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2023/October/English/text.ashx> (Accessed 15 Oct 2023).

13. World Bank (2023), “ Economic Activity in Europe and Central Asia Improves but Growth Lags Pre-Pandemic Levels ”, Available at: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/10/05/economic-activity-in-europe-and-central-asia-improves-but-growth-lags-pre-pandemic-levels> (Accessed 15 Oct 2023).

14. European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations & World Bank (2009), “System of National Accounts 2008”, Available at: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf> (Accessed 15 Oct 2023).

15. Britannica Encyclopaedia (2023). Production function. Available at: <https://www.britannica.com/money/production-function> (Accessed 15 Oct 2023).

16. Shumska, S.S. (2007), “Production function in economic analysis: theory and practice of use”, Economics and forecasting, vol. 2, pp. 138-153.

17. State Statistics Service of Ukraine (2023), “Capital assets value by type economic activity”, Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ibd/voz/voz_u/arh_voz_u.htm (Accessed 15 Oct 2023).

18. State Statistics Service of Ukraine (2023), “Employed population by economic activities”, Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm (Accessed 15 Oct 2023).

19. World Bank (2023), “Agricultural land (sq. km)”, Available at: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/AG.LND.AGRI.K2?downloadformat=excel> (Accessed 15 Oct 2023).

20. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), “Association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy

Community and their member states, on the other hand”, Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, vol. 75(1), 83.

21. OECD (2023), “Gross domestic product (GDP)”, Available at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE1 (Accessed 15 Oct 2023).

22. OECD (2023), “Value added and its components by activity, ISIC rev4 ”, Available at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE6A (Accessed 15 Oct 2023).

23. OECD (2023), “Capital formation by activity, ISIC rev4”, Available at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE8A (Accessed 15 Oct 2023).

24. National Bank of Ukraine (2023), “Official Exchange Rates”, Available at: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates> (Accessed 15 Oct 2023).

25. State Statistics Service of Ukraine (2023), “ Capital investments by financing sources by types of economic activity in January-December 2021”, Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ibd/kin/kin_df_ved/kin_df_ved_IV_21.xlsx (Accessed 15 Oct 2023).

Стаття надійшла до редакції 21.10.2023 р.